

Sulek maluje

PAVEL
KOSATÍK

SULEK MALUJE

Pavel Kosatík

Text © 2005 Pavel Kosatík

Malby © Svatopluk Sulek, 2005

Obálka s použitím fotografie z archivu Svatopluka Sulka

1. vydání © 2016 Dita Hradecká,

Lublaňská 9, 120 00 Praha 2

www.kosatik.eu

ISBN ePub formátu: ISBN 978-80-88198-03-1

ISBN mobi formátu: ISBN 978-80-88198-04-8

ISBN PDF formátu: ISBN 978-80-88198-05-5

Konverze do elektronických formátů: Michal Drtina

PŘEDMLUVA

Toto je kniha o zvláštním malíři, který, jak se mi zdá, tvoří z poněkud jiných pohnutek a dochází k jiným výsledkům než ostatní. Myslím si, že je to člověk nezredukovatelný do sloganu. Samozřejmě že byl vždy „umělec“ a „malíř“, především však zůstal mužem celistvého životního příběhu, který je srozumitelný, pouze když se vypravuje ve všech rovinách.

Pro Sulka bylo malování od samého počátku jedinou opravdovou perspektivou jeho života, v pravém slova smyslu mu hraničilo s posedlostí. Nezvolil si malování z více srovnatelných možností, které by připadaly v úvahu, ale chopil se ho, tak jako se tonoucí chápe lana: měli doufat, že jeho život bude mít smysl, nemohl dělat nic jiného.

Pokud se říká, že naše životy jsou lepší nebo horší podle toho, nakolik jsme se přiblížili konkrétnímu, jen nám určenému zadání, pak Sulek může sloužit za příklad člověka, který všechny své životní aktivity přesměřoval v tvorbu. Jak žil, nezanechával za sebou majetkové hodnoty a obyčejně ani pevné mezilidské vztahy. Kreativitou se jeho život proměnil v jeden nepřetržitý proces vznikání nových, do té doby neznámých věcí.

Bylo to introvertní malování, všechno podstatné se dělo v malířově nitru. Maloval pochopitelně, jako všichni, s vědomím, že nakonec vystaví své obrazy před publikem a to si je bude kupovat, zároveň však takové povědomí nemělo na jeho tvorbu vliv. Když jsem tuto knihu psal, často jsem si ho v duchu představoval jako neolitického malíře, který též maloval z vnitřní, rozhodně ne pozemské potřeby: z touhy

uctít to, o čem cítil, že ho přesahuje, a nikoli s pomyšlením na současníky. Malby neolitického malíře také nakonec skoro nikdo neviděl; zůstaly ukryty v jeskyni ve skále, kam často znal cestu jenom tvůrce sám.

Jsou tedy umělci, kteří komunikují hlavně s dobou, a pak ti, pro které je práce způsobem, jak oslovit svého boha. Kdy si snad oba typy malování splývaly v jedno. Umění nebylo odtržené od náboženství, tvůrce i kněz byl jedinou osobou a zabýval se činnostmi, jejichž smyslem bylo odpoutat se ode všeho pozemského. Co víc: každý člověk tehdy byl tak trochu umělcem i knězem v jedné osobě. Na tom, co je objektivní, nezáleželo, protože život byl vyplněný intimním a posvátným. Pro umění tehdy, před staletími, ani nebylo zvláštní jméno: nemohlo být, protože neoznačovalo nic specifického. Všechno, co lidé dělali, bylo zároveň posvátným i uměleckým.

Jak šel vývoj, umění se vyčlenilo jako odlišná činnost, ke které byl povolán zvláštní druh vyvolených, umělců. To, co dělali, bylo možné přesně pojmenovat, ukázat na to prstem, a zároveň žádného jiného člověka, ať už se živil rukama nebo hlavou, nenapadlo, aby se sám za umělce pokládal. Vyrobit boty před třemi tisíci lety znamenalo odvést práci vyplněnou od začátku do konce hlubokým duchovním, snad až mystickým obsahem; hovořit o duchovním obsahu výroby bot ve dvacátém století by bylo čirým šílenstvím.

Dnes jsou kdysi sjednocené činnosti od sebe velmi daleko. Umělci-specialisté využívají pomoci teoretiků-specialistů, kteří překládají obsahy jejich děl laickému publiku. To o ně však často nestojí, mnozí na vztah k výtvarnému umění rezignovali; co lidé dřív byli zvyklí brát si z obrazů, snaží

se dnes dávno hledat jinde. Přitom však nejsou ještě zapomenuty časy, kdy všechno bylo jinak a kdy se tvorba i její recepcce dotýkaly skoro v každém člověku.

Je-li v dnešní době možné o něčem podobném uvažovat, pak se mi zdá, že Sulkovo malování je pozvánkou k obnově tohoto sjednoceného bytí, ve kterém kreativita platí za skutečný smysl života. Když jsem ho poznal, zdálo se mi nejdřív, že jsem konfrontován spíš s přírodním úkazem než s lidskou bytostí. Svému malování Sulek podřizoval všechno. Když začínal práci, nikdy nekalkuloval s výsledkem. Nemyslel dopředu, žil vždy jen tím okamžikem, ve kterém se právě nacházel. Když bral štětec do ruky, netušil, jak jeho příští obraz „dopadne“. Nikdy se nezdálo, že by měl někde v povědomí uloženou větu: Co děláš, musí nějak odpovídat potřebám tvého reálného života.

Zdálo se, že v jeho chování, z hlediska dnešní civilizace nemožném a nepraktickém, lze vytušit kontury člověka, jakým snad byl kdysi dávno, v dobrém i zlém. Soustředěný na transcendenci, věnoval Sulek jen chabou pozornost konvencím nebo rituálům okolního světa. Co mnozí považují za skutečnost nejskutečnější, svět lidských vazeb a od nich odvinutých pravidel, všechno to, co musí dodržovat každý, kdo chce být při komunikaci vypočitatelný, Sulek často vůbec neviděl.

Typicky se to projevovalo třeba ve chvílích, kdy měl energii, vtělenou do obrazů, odevzdat veřejnosti, kdy se měl o výsledek toho, nač přišel, s ostatními rozdělit. Několikrát v životě se mu stalo, že stylem, jakým v oné době maloval, dosáhl hranice svých možností, a zbývalo tedy „jen“ předat je dál a vedle komunikace s publikem dosáhnout i zaslouženého zhodnocení. V podstatě ve všech těchto uzlových okamžicích

cích svého života se však Sulek zachoval jinak. Po „A“ nikdy neřekl „B“. Jakmile se naučil zvládat určité téma nebo styl, odhodil všechno, co tímto způsobem namaloval, a začal pracovat na něčem novém, úplně jinak.

Nešlo jen o otázku nějaké tržní taktiky či strategie, ale vůbec o celkový malířův vztah k jeho obrazům. Završil se vždy s jejich dokončením, o jejich „druhý život“ na cestě za lidmi se Sulek nikdy nestaral. V tom ohledu byl ke svým malířským „dětem“ zvlášť macešský, bylo to však v souladu s transcendenční podstatou jeho díla: obraz byl pro něj důležitý, dokud do něj vnášel, vmalovával energii. Jakmile ji dovnitř jednou zamkl, vztah k obrazu skončil. Proč by se měl tvůrce středověkých obrazů, malíř ikon nebo gotických madon po skončení práce dál mazlit s výsledkem? Po dokončení jednoho díla tvorba plynule pokračovala v jiném. Co bylo jednou namalované, to pro tvůrce přestalo být úkolem – a co není úkolem, to ve světě tvorby ztrácí důvod k existenci.

V zapadlých městech na Sicílii tráví místní starci podvečerní siestu tím, že si vynesou židli před dům na chodník tak jako všude jinde ve Středomoří, sednou si však zády do ulice. Raději než do tváří chodců, známých i neznámých, se dívají do rozprýskané malby před sebou; tam spíš než jinde podle všeho nacházejí odpovědi na otázky, o jejichž zodpovězení stojí. Sulek, zdá se, je člověkem podobného rodu. Vždycky když měl vystoupit z tvůrčího procesu a věnovat se tomu, jak jsou jeho díla přijímána, obrátil se k lidem zády jako starý Sicilián.

Často ho popisovali jako malíře mořské nebo zámořské exotiky, v zásadě romantika, který se prostřednictvím obrazů pokouší evokovat zážitky třeba ze středomořské přírody.

Sulek s takovými výklady nepolemizoval. Bylo však zřejmé, že „krása“ přírody, kterou maluje, není na jeho obrazech nikdy cílem, ale prostředkem, způsobem vyjádření podstaty věci, která je na dalších stránkách této knihy nazývána malířským předmětem. Své obrazy Sulek nekoncepceoval z hlavy. Byl z tvůrců, kteří spíš nechávají „ono“ v sobě, aby za ně malovalo samo. Nesměřoval odněkud někam, naopak se v tématech i způsobech jejich podání dost často vracel zpět. Nakonec se však ukázalo, že „to“ malující v něm ho vedlo k vyjádření nových vlastností skutečnosti, kterých si při předchozím zobrazení nevšiml.

Sulkův životní příběh se mi zdá zajímavý konečně také proto, že umožňuje zamýšlet se nad ambivaletním obsahem lidské svobody – a to obecně, i se zvláštním přihlédnutím k dnešní době. Skončilo století, které si z ideálů někdejší francouzské revoluce vyzdvihlo do štítu především rovnost a snažilo se pak přežít její šíření. Dnes, zdá se, lidé přestávají pošilhávat po tom, jak se vede druhým, a soutěžit s nimi, ale uvědomují si víc cenu svého nitra; pokoušejí se dosáhnout stavu, kdy člověk neodebírá vyrovnanost a spokojenost druhým, ale hledá ji sám v sobě. Sulek, zdá se mi, může sloužit jako příklad, jak takové svobodné bytí, jehož mírou je jenom člověk sám, vypadá.

A to opět v dobrém i zlém. Malování představovalo jen jednu, i když pro Sulka určující rovinu jeho života. Tou druhou byla rovina jeho vztahů k blízkým lidem, sourozencům, manželkám, dětem i přátelům, a zde se Sulkovo pojetí individuální svobody často dostávalo do tvrdých střetů se svobodou ostatních. V důsledku „neolitického“ soustředění do vlastního nitra malíř reálné vztahy k okolnímu světu v některých

dobách zcela pominul. Obrazy, které maloval, byly stále lepší, v jeho soukromém životě však za ním zůstávala spoušť. Šel „si“ vždy za svým malováním, to ostatní bylo podružné až bezvýznamné.

Co mi při práci na této knize ještě přišlo zvláštní: že tytéž příběhy, které jsem slyšel vyprávět od Sulkových přátel v Čechách a potom od jiných v jižní Francii, Sulkově druhé vlasti, zněly zde i tam úplně jinak. Co v Praze někdy znělo jako poněkud uondané vyprávění, zatížené nízkým, podmračeným českým nebem, se ve slunci francouzského jihu rozzářilo v ohňostrojích faset. Potvrdilo se mi tím, že na Sulkově malířském životním pojetí může být víc pravdy, než se nám u nás může zdát. A představil jsem si, jak obtížný to asi musel být život: promlouvat stále k uším nastaveným na úplně jinou posluchačskou frekvenci.

Co zde vzniklo, je pochopitelně kniha o malíři, o jeho obrazech, o tom, jak tyto obrazy vznikaly a z jakého života se zrodily. Především je to však, jak už bylo naznačeno, kniha o určitém životním konceptu, jehož tři hlavní kóty asi tvoří svoboda, hrdost a kreativita. Dnešní svět na ně myslím dost často rezignuje a pak se, zaskočen výsledkem, zděšeně ohlíží zpět. Za Sulkem není třeba se ohlížet. Princip, podle kterého maloval a maluje, je věčný.

Hospoda III, 1996, 100 x 70 cm, olej

TENKRÁT V KOŠICÍCH

Jak se z člověka stane malíř? V Sulkově rodině před ním žádní nebyli. Rod byl ztělesněním domkářských (z otcovy strany), případně buržoazních ctností (na straně matčiny). Děd z matčiny strany měl v Korutanech továrnu a velkostatek, jednoho krásného dne se však rozhodl obojí prodat a odstěhoval se do jihočeského Tábora, kde pak řediteloval v továrně na konzervy. Narodily se mu čtyři dcery; tři šly v jeho měštanských stopách, jen Bedřiška (Frederika) se zamilovala do výpravčího u dráhy. Mladý pan Sulek naštěstí věrohodně prohlašoval, že nemá v úmyslu strávit celý život s červenou čepicí na hlavě. Zanedlouho po svatbě (brali

se v Praze v roce 1917), když se zrodil samostatný stát, přišel dokonce s nápadem, jak zajistí své rodině kvalitní existenci. Přidá se k ekipě českých státních úředníků, kteří mířili na Slovensko a Podkarpatskou Rus tvořit tam novou státní správu: v Košicích mu slíbili místo železničního inspektora, tedy práci nejen prestižní, ale i dobře placenou.

Odjeli v roce 1921. V té době už byly na světě dvě děti: Mírek (1918) a Svata (1921), v Košicích se narodila ještě Věra (1922). Syn chalupníka z Bošovic u Písku na východě republiky prokázal, že se umí otáčet, a tak se hmotný vzestup rodiny dostavil rychleji, než tehdy bylo v české střední třídě pravidlem.

Byl to podivuhodný muž. Schopný tvrdé práce, ale zároveň člověk vize. Často strávil celých šest dnů pracovního týdne někde „v terénu“, pečoval o strategickou trať z Čadce do Košic a dále do Jasiny, tepnu spojující české země s nejvýchodnějším cípem republiky. Přesto si stačil po večerech přivydělávat ještě psaním do novin; v Praze nebylo mnoho opravdových znalců Podkarpatské Rusi a otec Sulek nejenže se jím záhy stal, ale dokázal vybavit své reportáže víc než jen běžným slohem poctivého státního úředníka. Texty, kterými pravidelně přispíval do melantrišského tisku, se daly číst jako slušná literatura, takže i jejich autor povýšil z „krajánka“, který bral dvacet haléřů za řádek, v respektovaného dopisovatele, placeného paušálem dvanáct set korun měsíčně. S „železničním“ platem tři a půl tisíce to byly na první republiku slušné peníze.

Zdědil Svata umělecké sklony po něm? V rodině se mělo za to, že klíčový vliv měla spíš matka. Potrpěla si na dobrý styl a pěkné věci. Hrála na klavír a studovala zpěv, i když veřejně nikdy nevystupovala. Syn po ní získal i tvrdost a za-

ťatost vůle. Byla to především matka, kdo držel rodinu pohromadě ve zlých dobách, hlavně za protektorátu.

Přijeli do Košic plní étosu mladých budovatelů státu. Tehdy ještě ani Ivan Olbracht, ani S. K. Neumann neměli napsané knihy z Podkarpatské Rusi, takže se povědomí o východě republiky šířilo hlavně ústní cestou: ti, kteří tam už žili a pracovali, si nenechávali dojmy pro sebe. Byli to lidé reálného životního názoru; stát si vybíral hlavně takové, na které se mohl ve službě spolehnout. A zároveň to musely být romantické duše plné touhy, jinak by se k cestě do neznáma, mezi cizí lidi mluvící často nesrozumitelným jazykem, neodhodlali. Hlavní lákadla, kterými je východ republiky vábil, byla dvě: naděje na rychlý pracovní postup a příroda. Na místě potom uspěl každý jinak, podle svých schopností a štěstí – ale příroda tam nadchla všechny beze zbytku.

I nejstarší Sulkovy dětské vzpomínky byly spojeny s rodinnými výlety do okolí Košic. Ven se vyráželo každou neděli. Otec určoval trasu, na jejímž dodržení pak trval, i když děti nařikaly, že je bolí nohy; v cíli jim nabízel kompenzaci v podobě vlastnoručně vařené gulášovky z kotlíku. Tak všichni nejdřív poznali údolí Hornádu, potom kopce Košické vrchoviny, tyčící se nad městem, a později se vydávali dál a dál, někdy i sami, bez rodičů.

Košice byly ve dvacátých a třicátých letech zvláštním městem. Už spletité národnostní poměry, které proměňovaly tento kout země v skutečný Babylon, nutily lidi, aby cvičili sociální inteligenci: kdo zde chtěl obstát, ten musel vyjít s ostatními jako všude jinde, ale dalo mu to tolik námahy, o které se lidem ve vnitrozemí ani nesnilo. Většina Košičanů se domluvila německy, maďarsky a česky; město se tím

proměňovalo ve skutečný „tavicí kotel“ národností. Za první republiky fungoval.

Čechů, kteří zde de facto přebírali moc, bylo paradoxně nejméně. Ale ani Slováků zde až do vzniku republiky nežilo mnoho – a pro řadu z nich, hlavně pro starší generace, maďarština stále platila za lepší, panskou řeč. Za slovenštinu se mnozí z nich styděli a Čechy nepřestali považovat za vetřelce. Říci někomu, že je Slovák, se zde až do roku 1918 podobalo urážce; své pohrdání „horní uherskou zemí“ Maďaři dali najevo i tím, že pro ni nikdy nevytvořili jednoslovné pojmenování, vždycky to pro ně byla bezejmenná správní provincie.

I po vzniku republiky tedy na východě dál převažovalo maďarské, židovské, případně německé obyvatelstvo. Kam až sahal v městě židovský vliv, se nejlépe poznalo o šábe-su – kdy pravidelně zůstávaly ve městě otevřené dva (jediné zbylé nežidovské) obchody. Většina košických židů však patřila k chudině – peníze na obživu získávali většinou tak, že se nechávali najímat jako průvodci a nosiči zavazadel na turistických výpravách po „Podkarpandě“.

Sulek si košické židy oblíbil; miloval je pro jejich vnitřní vážnost a opravdovost, se kterou si třeba židovský kupec hleděl zákazníka.

Když se stalo, že někdo chtěl látku na kalhoty, proměnil se obchod na hodinu v defilé všech možných i nemožných štůčků, které měl majitel na skladě. Zákazník nakonec odcházel omámený takovým přívalem péče – a také s průvanem v peněžence.

Další malebnou skupinou obyvatel byli cikáni. Měli v Košicích svou vlastní čtvrť, Tábor, oddělenou od zbytku města

korytem Hornádu, a v žádném případě nebyli mezi válkami problematickou lidskou sortou. To nejhorší, co se v souvislosti s nimi mohlo vyprávět, byla občas hrůzostrašná zkazka o tom, že někde zmizela slepice.

I mezi košickými cikány byli příslušníci nižší a vyšší kasty. Chudší se obyčejně živili obchodem; na městských trzích slavili úspěch s krámky, kde nabízeli svůj stálý sortiment: citróny, písek na nádobí a gummy do spodního prádla. Ale mezi cikány na Starém placu se dalo koupit úplně všechno – třeba tři staré rezavé hřebíky, zabalené v pěkném kusu papíru (pokud by je tedy někdo potřeboval). „Lepší“ cikáni se pyšnili účinkováním v některé z mnoha kapel, jež hrávaly při různých příležitostech: na promenádě k tanci a poslechu panstvu (tedy Čechům), při prvomájovém průvodu, nebo jenom tak někde na ulici – nikdy mimochodem za peníze, ale vždycky pro radost.

Největší událostí cikánského roku a jedním z největších košických svátků vůbec býval cikánský ples, který se jednou ročně, vždy na popeleční středu, konal v reprezentačním sále městského „Šalkházu“. Bylo zvykem, že tuto událost přicházela poctit svou přítomností celá místní honorace, v čele s legionářským generálem Josefem Šnejdárkem, zemským vojenským velitelem. Ale nejdůležitějšími návštěvníky byli pochopitelně cikáni. Na každý ples se jich natlačilo nesmírné množství, ačkoliv podmínky vstupu byly přísné: ta hlavní pravidla, že všichni muži musí přijít ve fraku; kdo měl jenom smoking, byl u vchodu požádán, aby se i se svým nevhodným šatem odebral laskavě domů. Kdo už vydal peníze za půjčený frak, snažil se často ušetřit aspoň tím, že se pokusil uniknout placení vstupného (pět tehdejších korun) – a tak

byli všichni návštěvníci včetně honorace u vchodu vybaveni místo vstupenkou náramkem z provázku s navlečeným kouskem olova. Výsledkem všech těchto opatření bylo, že mnoha návštěvníkům nezbyly vůbec žádné peníze, aby se uvnitř občerstvili alkoholem, a vybíjeli se tedy v tanci – na cikánském plese se často tančilo do rána, některá čardášová čísla trvala i hodinu a nejednou se stalo, že hudebníci nebo tanečníci během takové společné produkce padli vyčerpáním.

Město bylo komponované kolem jediné osy: hlavní, Štefánikovy ulice, anebo takřečeného korza. Začínalo u hlavního košického kostela, dómu svaté Alžběty, a vedlo kolem městského divadla špalírem výstavných domů nejbohatších košických měšťanů. Ve všední den si tam trhovci rozložili krámky s masem, vejci nebo jižní zeleninou, v neděli se korzo proměnilo v defilé početných Košičanů i mladých lidí dychtících po spárování. V podstatě se jednalo o korza dvě: tomu hlavnímu, kolem dómu, dominovali studenti, důstojníci a mladí úředníci. Blíž městskému parku a železničnímu nádraží se procházeli příslušníci nižších vrstev. Protože Košice sice byly městem, ale do přírody a na venkov to odtud bylo kterýmkoli směrem pár kroků, mnoho lidí na korze předvádělo lidové kroje. Život vesnický a městský se od sebe příliš nelišily.

Před Mnichovem se korzo stalo místem střetů košických Čechů, Slováků a Maďarů. Nebylo by správné představovat si je jen jako nacionální rvačky. Princip většinou spočíval v tom, že národnostní skupina, jejíchž členů přišlo toho dne nejméně, se spojila s druhou nejslabší a obě se pak společně vydaly zbit třetího, nejsilnějšího. Nejčastěji tedy proti sobě stáli na jedné straně Češi a Slováci s trikolórami a na druhé

Maďari s kossuthovskými vázankami. Boj obyčejně vrcholil potupným vhadzováním poražených přes plot do parku před divadlem. Když se jednoho dne stalo, že se na korzo dostal chlapec v krátkých kožených kalhotách, s bílými podkolenkami a hákovým křížem na klopě, zbili ho všichni bez rozdílu.

V takovém multinacionálním světě malý Sulek vyrůstal. Ale také ve světě vysoké kultury, kterou se mu snažila zprostředkovat matka. Její klavír s notami ho příliš neoslovil; nikdy jí však nepřestal být vděčný za to, jak systematicky ho seznamovala s kulturním děním ve městě, hlavně v divadle – byt se jednalo o provinční scénu. Syn si matku navždy zapamatoval, jak spolu s ním sedí v divadelním hledišti a rozdychtěná čeká, zatímco světla v sále pomalu hasnou, opona se zvedá, scéna prosvěcuje a orchestr začíná hrát první takty některé Bizetovy nebo Verdiho opery. Kvalita produkcí v divadle kolísala; často tam vystupovali umělci z Bratislavy nebo dokonce z českých zemí, ale někdy to na scéně vypadalo, jako by dorazili spíš komedianti. V každém případě Sulek na „košickou“ La Traviatu, Bohému, Kavalerii Rusticanu nebo Rusalku nikdy nezapomněl – a láska k opeře mu pomáhala přežít i později doby, kdy jinak příliš kulturního vyžití nebylo – například za války, kdy si zvykl chodit v Praze „na stojáka“, a tedy skoro zadarmo do Národního divadla nebo do Obecního domu.

Z činoherních kusů slavily v Košicích úspěch z pochopitelných důvodů legionářské hry Langerovy, ale i dramata Karla Čapka nebo G. B. Shawa. Na cestě z divadelního matiné se pak slušelo zastavit na korze v Rohlenově české kavárně a vypít kávu – i Sulkův otec tam trávil podvečerní siestu

alespoň jednou týdně. Jinou kapitolou byla městská kina: co do obliby mezi nimi u košických kluků jasně vedlo Bio Radio, protože tam dávali kovbojky s Tomem Mixem. Vnitřek kina odpovídal repertoáru: za dlouhé týdny a měsíce, kdy tam nikdo neuklízěl, bylo na podlaze podestláno slupkami od burských oříšků, jimiž se návštěvníci kdysi krmili – takže když se člověk rozhodl zaujmout své místo v sále, měl pocit, že se tam prodírá spadaným listím. O místa v prvních dvou řadách často vzplanul boj: když uvaděč vydal povel a natěšené obecenstvo se vhrnulo do sálu, běžec, který byl v čele, většinou zalehl celou první řadu a držel se potom lavice rukama nohama, zatímco méně zdatní opozdilci se ho pokoušeli odtrhnout. V této bojové strategii vynikali hlavně cikáni, někdy však mezi nimi uspěl i Sulek nebo některý z jeho spolužáků.

Bio Radio bylo asi nejlepší z košických kin, nebylo však jediné. V Biu Elite, dalším z lidových, dávali němé filmy s klasickým klavírním doprovodem, zatímco v biografu na hlavní ulici už běžely nejnovější americké zvukové filmy, třeba Alexander's Ragtime Band. Ale byly i další pamětihodnosti – třeba Tabáková ulice, pojmenovaná podle továrny na tabák, kam dojížděly za prací ženy z blízkých vesnic; vždycky když taková novodobá Carmen, nastrojená v kroji, prošla kolem, zavoněla sytou tabákovou vůní.

Řada dalších atrakcí se nacházela kousek za městem. Na nedaleký vrch Kalvárii se vyráželo v neděli s rodiči na výlet. Pokud to některého mladého muže nebavilo, což bylo často, omluvil se pro nemoc a dal přednost výpravě do míst, kde se říkalo Na Furče a kde byly z války zachované zákopy. V nich se pak daly svádět úžasné prakové bitvy, jejichž je-

dinou nevýhodou bylo, že učitelé ve škole druhý den snadno zjistili, kdo se jich zúčastnil: podle otlučených kloubů na levé ruce, která, nechráněná, držela prak a stala se sama terčem nepřátelských zásahů.

Svata prožil v Košicích se sourozenci šťastné dětství. Nadýchal se tam ještě zavčas, dokud to bylo možné, svobody. A pokud byl „zlobivým dítětem“, bylo to hlavně z tohoto důvodu: z potřeby využít, vybit nějak všechnu nashromážděnou energii. Rodiče, zoufající si tu a tam nad některými z jeho výstřelků, se obyčejně omezili na hrozbu, že ho za trest uklidí do Komenského ústavu (městského sirotčince); situace se vyvinula tak, že se tato hrozba stala jakýmsi každodenním rituálem – a to bylo všechno.

Otec s matkou vychovávali své děti tak, aby rozhodujícím prostředím, určujícím jejich životní postoje, byla rodina. Tak se stalo; až daleko vzadu zůstávala škola, popřípadě další instituce, které měly ambici ovlivňovat životy mladých lidí. V místním sboru Československé církve husitské, kam se otec s matkou po převratu přihlásili, sice kázal český farář, věřící se mezi sebou znali a mnozí z nich se stýkali i mimo pravidelné nedělní bohoslužby. Co to ale bylo platné, když děti záhy poznaly, že jejich rodiče „kostel“ nebaví? Jediný, kdo by tehdy snad měl z jejich víry radost, byla „táborská“ babička, která s nimi v Košicích bydlela. Její působení skončilo onoho dne, kdy všechny tři děti jenom pro ni uspořádaly domácí „bohoslužbu“: zdála se probíhat v naprostém pořádku až do chvíle, kdy začalo kázání – v tom momentě babička pochopila, že si z ní vnuci dělají legraci, žalovala to otcí, ten dodal povinný výprask – a po něm už bylo jasné, že od dalších náboženských povinností budou děti osvobozeni.

Všichni tři si byli věkově i povahově blízko, a tak pro ně nebylo obtížné držet od začátku při sobě. Svatovi se doma říkalo Cap (kozel) pro jeho tvrdohlavost, Věře Koza (z téhož důvodu). Mirkovi, který byl starší a zdál se dospělejší, přezdívali Kytička – pro jeho lásku k přírodě a snahu sbírat a systematicky katalogizovat všechno, co se o ní dozvěděl. Odjakživa si počínal metodicky. Jako by chtěl všechno změřit, zvážit, označit, a tím dát do pořádku. Když se mu při rodinných výpravách do hor někdy stalo, že objevil rostlinu, kterou nenašel v žádném katalogu, poslal ji do Prahy do botanického ústavu, a časem mezi ním, ještě skoro dítětem, a pražskými badateli vznikla podivuhodná korespondence. Už jako chlapec se začal zajímat o politiku. Jednou přišel s fotografií zarostlého Karla Marxe a zkoušel bratra i sestru, jestli vědí, kdo to je. Věra vystřelila nazdařbůh: „Čajkovskij.“ Mirek jí vynadal a přednesl o duchovním vůdci světového proletariátu krátkou přednášku.

Kdyby ho nechali, byl by jim oběma možná začal vládnout, jak to dělávají skoro všichni starší sourozenci. Ale protože se proti němu, bylo-li to třeba, dokázali spojit, nedali mu šanci. Měli ho pro jeho vážnost a rozšafnost rádi, a zároveň si z něj uměli udělat legraci, hlavně Svata. Jednou se s ním vydal na výpravu do kopců okolo Košic. Cestou tam byl samé „Ano Mirku, jasně Mirku“ – nebyl si totiž jistý, kudy se dát, neznal cestu, protože v těchto místech ještě nebyl. Ale při návratu, když už mu otrnulo, svého vážného bratra celou cestu zlobil a dělal mu naschvály. Už mohl být zase svobodný. Vůbec tehdy neměl moc rád vážné lidi: jako by v jejich vážnosti viděl výsledek neupřímného postoje k druhým lidem a k životu. Ten byl podle něj životem jen tehdy, když

se nenechá připravit o jednu podstatnou vlastnost: prapůvodní dětskou hravost. Když malý Svata přivázal k babiččině peřině kus provázku, za který pak tahal a nutil babičku (se kterou spal ve stejné místnosti), aby si lámala hlavu, co se s její peřinou děje, dozvěděl se o ní, jaká je, když přestane být babičkou-autoritou a musí se zabývat problémem, k jehož vyřešení jí ani její věk, ani role v rodině nenabízejí žádnou výhodu. Podobnou laboratoří jako rodina byla pochopitelně i škola, po obecné hlavně reálné gymnázium na Rumanové ulici. Převažovaly tam technické předměty, což se Sulkovou povahou nešlo moc dohromady, a tak si život v lavici vylepšoval pozorováním spolužáků a hlavně učitelů. Vyučovací jazykem byla slovenština, ale až na dva kantory všichni přišli z Čech – a jeden z těch dvou zbylých místních zůstal navíc pravověrným Maďarem. Bylo zajímavé sledovat chování učitelů například tehdy, když bylo třeba vyrazit „se školou“ za nějakou akci ve městě. Skoro vždycky se pak stávalo, že učitelé, bez rozdílu věku nebo předmětu, který měli na starosti, volili i s třídou cestu Varšanskou uličkou, podél starých městských hradeb. Na tom by nebylo nic zvláštního, nebýt skutečnosti, že šlo zároveň o místo, kde se Košičanům tradičně nabízely rozkoše fyzické lásky. Zkraje uličky to ještě nikdo nehádal, stával tam cukrář, který nabízel levné klučkovské sladkosti po desetníku za kus – potom však už následovaly jeden za druhým domečky, kde v každém okně seděla slečna a nabízela slovem i písmem pomyslení, hodinu za pět korun. Sulek by si sám do této uličky patrně netroufl, ale podobně jako další spolužáci soudil, že s ostatními a hlavně s učitelem je to něco jiného. Všichni si tak navzájem poskytovali alibi, že jsou na vykřičeném místě v podstatě náhodou,

cestou za jiným, bohulibým cílem. Košičtí vojáci tuto výhodu mladým mužům z reálky záviděli: sami tam měli vstup zakázaný a neměli ani žádného velitele, který by je zákazu na chvíli zbavil.

Čeští úředníci bydleli v Košicích ve čtvrti, která dostala název Malá Praha. Šlo o dva velké bloky domů vybudované ve dvacátých a třicátých letech a určené původně k ubytování dvou největších skupin státních zaměstnanců – bankovních a železničních úředníků. Nakonec zde však bydleli skoro všichni: učitelé, vojáci, lékaři, příslušníci policie a všichni ostatní se svými rodinami. Navenek mezi nimi panovala rovnost, jak to étos „budovatelů státu“ poroučel, ve skutečnosti však šlo o vnitřně rozkastovanou společnost, kde se hlavně zaměstnanci bank už vzhledem ke svým příjmům považovali za něco víc než ostatní.

Navzdory tomu se uvnitř tohoto světa pěstovaly bohaté styky. Většina Čechů se snažila poznat co nejvíc z přírodních krás a rázovitého života krajových obyvatel, takže například nedělní výlety se staly pravidelným rituálem. Solidarita platila i pro děti: společně se chodila krást jablka do sousedního sadu, jenž patřil košickým jeptiškám (dokud si nekoupily hlídacího psa), a často se společně chodilo i do školy a ze školy, protože nejkratší cesta vedla maďarskou čtvrtí, což pro osamělého poutníka s brašnou na zádech obvykle zavánělo nebezpečím.

Sulek k této víceméně uzavřené komunitě patřil i nepatřil, stejně jako celá rodina. Jak se totiž otci dařilo finančně stále lépe, povedlo se mu najít domek se zahradou mimo Malou Prahu, v Ladislavově ulici, a v polovině třicátých let se tam rodina stěhovala. I Sulek se tím definitivně stal plnoprávným členem košické společnosti, vyšlým z ghetta – i když jenom

do roku 1938.

Otec v druhé polovině třicátých let dávno platil za uznávaného korespondenta AZetu a ostatních tiskovin pražského vydavatelství Melantrich. Čtenáři se o životě na východním Slovensku a na Podkarpatské Rusi dozvídali to, co jim o nich on dokázal tlumočit – a bylo toho dost. Pojímal svůj úkol jako státně-propagační – a tak popisoval východ republiky jako důležitou surovinovou základnu; líčil třeba, jak se v místních lesích rozvíjí těžba dřeva, která tím odpovídá na rostoucí ekonomické nebo vojenské potřeby země. Aby na východ přilákal české turisty, přibližoval jim každoročně, jak na Podkarpatskou Rus přichází jaro: často se to děje už začátkem března; sníh na poloninách obyčejně roztaje tak rychle, že řeky ztratí schopnost odvádět vodu a ta se z jejich koryt rozlije po krajině. Po pár dnech už se bělají jenom vrcholky nejvyšších hor, na úbočích dokáže slunce rychle zapracovat – a tak se horské louky zabělají znovu, tentokrát už koberci bledulí. Vykvétá šafrán, hyacinty, ve vyšších polohách bílé narcisy, prvosenky a spousty lýkovce. Lidé si je chodí kupovat do hlavní podkarpatské tržnice v Užhorodě, ale správně by se za nimi měli vypravit nahoru na poloniny, vábil otec Sulek; zatím se však na horské hřebeny vypravuje málokdo.

Dobře se orientoval v místních dějinách, takže se s ohledem na předpokládané (kusé) znalosti Čechů o Podkarpatské Rusi rozepsal třeba o období, kdy v zemi vládl husitský hejtman Jan Jiskra z Brandýsa. Chválil blahodárné účinky tokajského vína, pěstovaného ve vinicích, které se táhly na jihovýchod od Čopu. Líčil ubohé podmínky, v jakých žije mnoho místních obyvatel – například uhlíři, kteří pálí v lesních mi-

lířích dřevěné uhlí, bačové, kteří na salařích ručně vyrábějí brynz, nebo místní Němci, přišli na východní Slovensko ve třináctém století, kteří stále zpracovávají železo technologií vynalezenou jejich předky před více než šesti sty lety. I do takového, zdánlivě historického líčení dokázal vsunout státně-propagační podtext: „Medzevští Němci – zvaní Montáci – dbali velice, aby se do jejich vesnic respektive města nikdo nepřistěhoval. Každý nový občan byl nazýván ‚ein hergelaufener Hund‘, přiběhlý pes, ovšem zapomenuli Němci, že jejich předkové byli ‚sami přiběhlí psi‘. Nedovedli sice zameziti, aby těch ‚psů‘ se sem vícero nepřistěhovalo, vždyť okolí je ze severní strany slovenské a z jižní maďarské. Dnes je v Nižném a Vyšném Medzevu na 3000 obyvatel, z nichž je 1000 Čechoslováků.“

Otcovy články odrážely skutečnost, kterou už několik let žila celá rodina. Krásu východního Slovenska pro sebe objevili už před lety, ale „Podkarpanda“, jak jí děti říkaly, to bylo něco jiného. V tamních hlubokých údolích a po táhlých hřebenech se dalo putovat celé dny, aniž člověk potkal člověka. Všechno se tam zdálo blíž počátku, prapůvodnímu přírodnímu smyslu. Pokud se někde dalo zapomenout na chaos lidské civilizace, bylo to zde.

Poznalo se to hlavně o letních prázdninách. Ty byli Sulkovi až dosud zvyklí trávit u příbuzných v Čechách. Od třicátých let však rodiče začali brát děti na Podkarpatskou Rus. Pouto k staré vlasti, které původně pociťoval snad každý z českých kolonistů, jako by se rozvolnilo: asi nemohlo být lepšího důkazu, že úsilí českých „vyslanců“ se daří.

Když člověk vyrazil supícím parním vlakem z Košic dál na východ, získal během pár hodin pocit, že se blíží Orien-

tu. Západ se definitivně proměňoval ve Východ právě zde, jeden životní styl přímo před očima střídal druhý. Člověk sedící ve vlakovém kupé mohl mít při pohledu z okna pocit, že čas lidí, kteří ho venku míjejí, uplývá stále pomaleji, až se v nejuvýchodnějším cípu republiky jakoby zastaví. Bylo to jako vracet se ke svým vlastním, osobním kořenům. Člověk se zde snadněji než jinde dozvěděl, jak na tom sám se sebou je.

Sulkovým dětem se takové putování zpočátku moc nelíbilo, jako by se nejspíš nelíbilo žádným dětem. Byly zvyklé na civilizaci, kamarády, a zde se jim nenabízelo skoro nic jiného než samota. Zvláště Svata by určitě dal přednost tomu ležet natažený někde dole u Tiszy, opalovat se a sem tam si skočit do třpytné vody zaplavat. Jenže tu byl, jako vždycky, otec – a když ten rozhodl, nezbylo nic jiného než nastoupit spolu s ním namáhavou cestu do dvoutisíci-metrových nadmořských výšek.

Jako železničář si otec uměl vychutnat už trať, která vedla z Užhorodu podél řeky Čopu až ke státní hranici na severu a plynule celou tu dobu stoupala. V závěrečném, třináct kilometrů dlouhém úseku z Volosianky do Užoku, nazývaném „československým Semmeringem“, překonávala čtyřsetmetrový výškový rozdíl, takže tam byly četné serpentiny, pět velkých mostů a šest tunelů. V Užoku se trať vyšplhala k nejvyššímu bodu, který byl zároveň rozvodím – zpět do republiky tekla řeka Uh a do Polska Stryj, jeden z přítoků Dněstru. V téměř liduprázdné krajině žilo jenom pár Čechů, železničáři konající drážní službu a celní úředníci. Až nahoře v Užoku se dalo trefit na Boudu na Sibíři s českou hospodou a od začátku třicátých let také na český turistický hotel. Užok byl

lázeňským městem; v turistických prospektech se chlubil léčivými prameny a dřevěným kostelem, vzhledem k odlehlosti místa sem však jezdilo jen málo lidí. V zimě, kdy mráz dosahoval minus třiceti stupňů Celsia, vůbec nikdo.

Za schůdnější vstup do nejvýchodnějších karpatských partií se považovala cesta přes Rachov, městečko ležící téměř na hranici s Rumunskem. Bylo zde přece jenom živěji než v Užoku, místní lidé si dávali záležet na tom, aby turisty z Čech přesvědčili, že ač tak daleko od domova, přece zůstávají „ve svém“. Český Turistický dům a pár moderních obchodů naznačovaly, že i sem, do horských údolí, se blíží moderní doba, v níž třeba Batovy levné boty vytlačí dosavadní místní obuv, „postole“. Z Rachova se zdálo nejvýhodnější popojet kus cesty po železnici ve směru na Jasinu a vystoupit v Kvasích, proslulých lázních, kam za koupelemi v kádích se železouhličitou vodou zajížděl leckterý slavný karpatský rabín, nebo aspoň pražský politik.

Bylo však možné nastoupit horskou túru i přímo z Rachova. Během pár hodin se odtamtud dalo vystoupat na vrchol Šešulu (1 726 metrů), odkud se daly přehlédnout všechny hlavní vrcholy této zvlášť pohledné partie východních Karpat: Pietroš, Hoverla (nejvyšší hora Podkarpatské Rusi, 2 058 metrů), Černá hora, dokonce i majestátní Pop Ivan, považovaný za nejkrásnější (1 940 metrů). Člověk si tady snadno uvědomil odlišnost východních Karpat od centrální a západní části pohoří. Zatímco ve „zbytku“ Karpat tvořily hřeben obtížně přístupné horské štíty, zdejší hory zvaly i ve vysokých nadmořských výškách k celkem pohodlné procházce. I vrcholy hor zde byly porostlé hustými koberci šťavnaté trávy a krajina, kam oko dohlédlo, byla plná života.